

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
X Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 28 квітня 2023 року)

Суми
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Ільницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Камьонка М., д-р габ. (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Польща);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 10 від 01.06.2023 р.)

**Суспільно-політичні процеси в Україні та світі:
історія, проблеми, перспективи** : матер. X Всеукр. наук.-
практ. конф. (Суми, 28 квітня 2023 р.) / ред. колегія :
В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін.
Суми : Сумський державний університет, 2023. 196 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках X Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи», присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2023

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ. ЛОКАЛЬНІ СТУДІЇ

БАКУЛІНА Є. С.

студентка, гр. ІС-91,

Сумський державний університет

(наук. керівник: к.і.н., доц. А. І. Зякун)

ВАСИЛЬ ВИШИВАНИЙ У БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНУ

Австрійський ерцгерцог Вільгельм Франц фон Габсбург-Лотрінген народився 10 лютого 1896 року в Полі (Істрія). Належав до однієї з монарших династій Європи, яка на початку ХХ ст. правила Австро-Угорщиною. Його батько архикнязь Кароль Стефан був адміралом військово-морського флоту, а мати Марія-Тереза походила з італійського роду князів Тосканських. У разі розпаду Австро-Угорської імперії батько і старший брат Вільгельма були претендентами на польський монарший престол, сам же Вільгельм зробив вибір на користь служіння українським інтересам. До 12 років Вільгельм проживав в Полі та на острові Люсін, тому рідною мовою йому була італійська. В 1908 році батько покинув військову службу й родина оселилася в м. Живець в Західній Галичині, де отримали спадок по архикнязю Альбрехті. Тісні контакти з польською шляхтою сприяли вивченню польської мови та першому знайомству з українцями. Свої ранні знання про українців Вільгельм отримав від поляків, які говорили про українців, що це розбишацьке плем'я. В 17 років Вільгельм вирішивши перевірити слова польської шляхти й поїхав в гуцульські гори до Ворохти, не сказавши нікому про це.

Там спілкуючись з українцями остаточно переконався що всі розповіді про українців це неправдиві чутки, що поширювалися польською шляхтою в намаганні принизити українців.

В 1913 р. Вільгельм разом з братом Лсом вступив до військової академії у Вінер-Найштадті. Батьки, які проживали у Відні в той час, часто приїздили навідати їх. З особливим болем він переживав «страшний контраст між багатством свого роду і убожеством народу» та вирішив не брати участі в коронації Карла I (IV) у грудні 1916 р.

В лютому 1915 року Вільгельм закінчив військову академію і як лейтенант був направлений до 13-го полку уланів, який складався з українців Золочівського повіту, зараз Львівська область. Пізніше докладно розповідаючи у своїх мемуарах про військову службу, він з неприхованою симпатією і захопленням оцінював високі моральні якості й моральні риси українців, називав їх: «найкращими», «першорядними», «золотими» жовнірами. Про це ми дізнаємося з автобіографії Вільгельма Габсбурга-Лотрінгена [1].

Саме під час цієї служби він навчився читати й співати українською мовою. Вчителями його були бійці його ж сотні Примак та ад'ютант Вільгельма Мирон Луцький. Архівні документи мають свідчення агента МДБ СРСР «Чабана» від 7 липня 1945 року, саме про це: «Великого князя Вільгельма Габсбурга – Василя Вишиваного, Мирон Луцький навчав української мови, знайомив його з українською історією і культурою, вчив його українським пісням, танцям, знайомив його з українським життям, побутом, звичаями, з українським самогоном і дівчатами.

Він супроводжував його від Збруча до Єлисаветграда, а потім – до Александровська на Дніпрі. Показував йому руїни Запорозької Січі, куди приходили і стояли постоем УСС. Він возив його з собою і знайомив з різними українськими діячами, агітував за цього Габсбурга, створював йому популярність в українських колах і серед українського населення» [2; 6].

Молодого архикнязя захоплювало слухання українських пісень та читання творів М. Грушевського, Т. Шевченка, І. Франка, Ю. Федьковича, В. Стефаника та Г. Хоткевича. Під час Першої світової війни із 1915 року Вільгельм фон Габсбург служив офіцером у австрійському війську. Один із підлеглих-українців родом із Золочівського повіту Львівщини подарував йому вишивану сорочку, яку ерцгерцог почав носити. Невдовзі в середовищі українських патріотів його почали знати під псевдонімом Василь Вишиваний [3]. У 1916 році він, як депутат австро-угорського парламенту, познайомився з низкою українських політиків і почав лобіювати українські інтереси на високому політичному рівні.

Шанування та вподобання всього українського, від політики до культури, супроводжувало Вільгельма Латарингського протягом подальшого його життя. Він мав тісні взаємовідносини з багатьма політичними та релігійними діячами Західної України – Є. Петрушевичем, К. Левицьким, Є. Олесницьким, М. Васильком, митрополитом А. Шептицьким та іншими у справі вирішення українського питання в Австро-Угорській імперії. Зокрема, під час мирних переговорів у Бересті Василь Вишиваний досить значно повпливав на рішення

керівника австрійської делегації О. Черніна у вигідному для України напрямі, а саме сприяючи таємному протоколу між УНР і Австро-Угорщиною щодо західноукраїнських земель. Після укладення Брест-Литовського миру війська Німеччини й Австро-Угорщини виконуючи домовленості з урядом Української Народної Республіки почали наступ в Україну, звільняючи її від більшовиків.

У березні 1918 року Вільгельм фон Габсбург отримав призначення командувати військовою групою австрійської армії, до складу якої входив Легіон Українських Січових Стрільців. Через Тернопіль він прибув до Одеси, а потім до Миколаєва. Весною та літом він перебував на теренах Херсонщини й Запоріжжя. У цей період Василь Вишиваний вважався конкурентом Павла Скоропадського й претендентом на політичну владу в Україні. Проте цей проєкт не міг розглядатися всерйоз, оскільки Німеччина рішуче підтримувала Павла Скоропадського на чолі Української Держави. Та й сам Василь Вишиваний на пропозицію деяких командирів Армії УНР, які пропонували йому долучитися до повалення гетьмана П. Скоропадського і очолити Українську Державу, категорично дав відмову [3; 6].

У період національно-визвольних змагань Василь Вишиваний, із слів іншого ад'ютанта Ларішенка, за наполяганням керівництва уряду ЗУНР тимчасово перебував у монастирі святих Василян в Бучачі, щоб своєю присутністю не викликати невдоволення з боку країн Антанти до того, що відбувалося на західноукраїнських землях. З цього видно як обережно та виважено Вишиваний ставився до українських змагань і усвідомлюючи, що в той

період через нього ЗУНР може мати певні проблеми, виїхав у добровільне інтернування [6].

Подальші кілька місяців життя Василя Вишиваного навесні та влітку 1919 року описуються по-різному. Зокрема, є згадування, що після піврічного проживання у монастирі його у червні під час мандрівки Карпатами заарештували румуни, протримали три місяці в полоні й відпустили. І цьому нібито посприяло керівництво Української Народної Республіки. У свідченнях ад'ютанта Ларішенка, який був поряд з Вишиваним до початку 1930-х, йдеться про те, що у березні 1919 року Василь Вишиваний заручився дозволом Євгена Петрушевича, президента ЗУНР, на свого роду розвідувально-диверсійний похід у тил румунських військ, які у той час зайняли Гуцульщину. Метою цієї вилазки, як зазначав у свідченнях Ларішенко, була організація повстання місцевого населення у разі активізації військових дій: «Ми перейшли вночі румунські рубежі, заховавши попереднього автомобіль, і, просуваючись увесь час вночі, прибули на околицю Жаб'є. Там ми перевдягнулися в селянський одяг і упродовж 5 тижнів ходили від хати до хати. У зв'язку з тим, що на той час знайшли автомобіль, скрізь розвісили наказ румунського командування про наш арешт і нагороду тому, хто нас видасть. Коли так минуло 5 тижнів, нам уже набридло, і ми прийшли в Жаб'є, де на дверях церкви прочитали наказ про наш арешт. На другий день зелених свят нас упізнав управитель маєтностей графа Скарбка і виказав нас румунській команді. Ми ночували тоді в будинку священика. Близько третьої години ранку дві румунські сотні з вісьмома кулеметами оточили будинок і

захопили нас. Під значною охороною нас відвели в Кальдурушани, де тримали під арештом три місяці. Потім під охороною нас повернули в Україну» [3; 6].

Повоєнна діяльність Вишиваного привертала увагу як іноземної так і радянської агентури. Зокрема уривчасті відомості свідчили про те, що паризька резидентура радянської розвідки розробляла низку заходів, в яких Вишиваний був як об'єктом, так і суб'єктом оперативної зацікавленості. Їх цікавило його перебування поза межами України у 1920 – 1930-ті роки, зокрема чи й надалі Вишиваний відстоюватиме ідею існування України як самостійного державного утворення, чи матиме амбіції, щоб виставляти свою кандидатуру на чолі української еміграції і які зусилля докладатиме для цього, маючи широке коло впливових знайомих у Європі, й ще чи плануватиме якісь акції проти СРСР. Тобто у відстеженні його дій до уваги бралася все, що підпадало під поняття «антирадянська контрреволюційна діяльність» [6].

Проведені радянською агентурою дії з ідеологічної обробки із залученням наявної агентури в оточенні Вишиваного, не дали очікуваного результату [4]. Але стеження, яке розгорнули за Василем Вишиваним радянські спецслужби після Другої світової війни, зокрема за активної участі СМЕРШ - військової контррозвідки, свідчили про те, що вже йшлося про нейтралізацію і припинення його так званої «антирадянської» діяльності. Хоча він публічно проти політики СРСР особливо й не виступав. Але його контактів з керівниками ОУН було достатньо для того, щоб вважати ворогом радянської влади. Було виявлено, що 1946 році Василь Вишиваний перебував в Баварії та мав

спілкування з керівними діячами ОУН. На підставі цього, як свідчать архівні документи, 18 вересня 1947 року МДБ УРСР порушило перед Першим головним управлінням (зовнішня розвідка) МДБ СРСР питання про арешт Вишиваного і його етапування до Києва для проведення слідства і засудження. Чому ця дата фігурує в справі, невідомо, бо ще 26 серпня 1947 року Вишиваного викрали працівники СМЕРШ в англійській зоні окупації Відня і доправили до Карлсбадської в'язниці, де велося попереднє слідство. Напевне, у такий спосіб хотіли певним чином унормувати процесуальні дії. Тож у слідчих документах датою арешту є 22 вересня 1947 року. Допитували його російською, він відповідав українською мовою. Згідно з матеріалами слідства, які знаходяться в державних архівах, Василь Вишиваний був звинувачений у зв'язках із ОУН, співробітництві з французькою і англійською розвідками [4; 5]. Через рік після ув'язнення до Лук'янівської тюрми 18 серпня 1948 року Вільгельм Габсбург помер від туберкульозу.

Отже, Вільгельм фон Габсбург (Василь Вишиваний) зіграв помітну роль в українському національно-визвольному русі, з гордістю й честю вважав себе українцем за духом і переконаннями. Розширення достовірної інформації про цю постать як військового діяча, політика, дипломата і розвідника є відкритою темою для подальших досліджень.

---

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ). Ф. 1429. Канцелярія Директорії Української Народної Республіки, м. Київ, м. Кам'янець-Подільський,

територія Польщі, Чехословаччина. Оп. І. 1918-1921 рр. Спр. 35. Автобіографії, фотокартки членів Уряду УНР, діячів науки та культури. Оригінал укр. м. URL: <https://parafia.org.ua/biblioteka/istoriya-mova/ukrajinskyj-patriot-iz-dynastiji-habsburhiv/dokumenty-1-2-memuary-ertshertsoha-vilhelma-habsburha-lotrinhena/>

2. Галузевий державний архів служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗР України). Ф. 1. Спр. № 6944. Т. 1. Арк. 87.

3. ГДА СЗР України. Ф. 1. Спр. № 6944. Т. 1. Арк. 11.

4. Матеріали слідства у справі В. Габсбурга-Лотрінгена. URL: <https://parafia.org.ua/biblioteka/istoriya-mova/ukrajinskyj-patriot-iz-dynastiji-habsburhiv/dokumenty-88-98-materialy-slidstva-u-spravi-v-habsburha-lotrinhena/>

5. ГДА СЗР України. Ф. 1. Спр. № 6944. Т. 1. Арк. 100.

6. Василь Вишиваний. Військовий діяч, політик, дипломат і... розвідник. URL: <https://szru.gov.ua/history/stories/vasyl-vyshyvanyi-viiskovyi-diyach-polityk--dyplommat-i-rozvidnyk>

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. ЛОКАЛЬНІ СТУДІЇ

- Бакуліна Є. С.**
Василь Вишиваний у боротьбі за Україну 3
- Власенко В. М.**
До біографії професора Леоніда Фролова 11
- Дегтярьов С. І.**
Джерелознавчий потенціал Повного зібрання законів Російської імперії щодо вивчення історії Сумщини 18
- Єльнікова А. О.**
Дослідження діяльності Українського національно-демократичного об'єднання 25
- Зьоменко М. В.**
До історії Міністерства преси та пропаганди УНР (за матеріалами фонду 1113 ЦДАВО України) 29
- Король В. М.**
Візуальні матеріали, присвячені сільській електрифікації, на сторінках повоєнної обласної преси Сумщини (1945-1955 рр.) 35
- Кудінов Д. В.**
«Камень громовой или упавший с неба»: до історії падіння та початку вивчення «сумського метеорита» 46
- Кулешова А. В.**
Передумови видання Валуєвського циркуляру 1863 р. 55

<i>Мірошніченко А. В.</i> Кримські татари: поніверяння депортації	59
<i>Осадчий Є. М.</i> Бунякинський перевіз на Сеймі	64
<i>Принь О. В.</i> Бутаков В'ячеслав Інокентійович (1882–1946) – революціонер, археолог-аматор, історик	70
<i>Ровенська С. М.</i> Олександр Сема (Семмо) – сотник армії УНР та письменник	76
<i>Рубан А. В.</i> Європейський підприємницький капітал у машинобудівній промисловості на українських землях (1874–1914 рр.)	79
<i>Рубан В. В.</i> Спортивний часопис «Гарт» (1946) (до історіографії проблеми)	83
<i>Слюсарєва Є. О.</i> Аграрне питання в програмах політичних партій в роки Української революції (1917-1921)	90
<u>ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ</u>	
<i>Гончаренко А. В.</i> Централізація державної влади в Італії фашистським режимом Беніто Муссоліні у 20–30-х рр. ХХ ст.	95
<i>Дегтярьова Д. С.</i> Історичні передумови встановлення культу особи	103

Мурашко К. О.
К. Родзаєвський: нариси з біографії російського фашиста 108

Тихончук Д.
Економічний успіх повоєнного відновлення: досвід французької держави (1944–1969 рр.) 112

Червяченко В. Р.
Чехословаччина напередодні «Празької весни» 1968 р. 116

СУСПІЛЬСТВО І ПОЛІТИКА: МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ

Власенко В. М., Сугоняко Д. Р.
До біографії Якова Моралевича 122

Гаврилишин П. М.
Богдан Гаврилишин – член Римського клубу 131

Зьоменко М. В.
Створення Міністерства преси і пропаганди УНР 136

Лобко Н. В.
Вплив радянського гендерного порядку на формування трудової орієнтації чоловіків і жінок 140

Степанов В. В.
Мова як засіб маніпуляції в процесах державотворення і політичних трансформацій 146

Тодоров І. Я.
Безпекові гарантії для України: стан і перспективи 151

КУЛЬТУРА ТА СУСПІЛЬСТВО: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Антонов Є. М.

Сумський обласний художній музей
ім. Никанора Онацького 156

Бублик О. І.

Звичаї та побут жителів села Закотне
Луганської області 160

Єгорова Є. С.

Вплив російсько-української війни на крелевецьке
переборне ткацтво 168

Карпенко М. В.

Козацькі традиції: матеріали до вивчення питання 174

Кузьома В. С.

Казка «Приречений царевич» як джерело до вивчення
історії Давнього Єгипту 177

Михайліченко М. А.

Пам'ятки культурної спадщини Сумського району та
перспективи розвитку історико-культурного туризму 183

Шуть Т. І.

Заклади жіночої духовної освіти на території
Наддніпрянської України в ХІХ ст. 188

Наукове видання

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
Х Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 28 квітня 2023 року)

Оригінал-макет підготовлено на
кафедрі історії СумДУ

Редколегія не несе відповідальності за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Матеріали друкуються в авторській редакції. Точка зору редколегії не завжди збігається з точкою зору автора.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 16,77. Обл.-вид. арк. 19,83. Тираж 100 пр. Зам.№
Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.